

(ลับ)

ง. รายงานการประชุมกรรมการพิจารณา
เค้าโครงการณ์เศรษฐกิจแห่งชาติ

ณ วังปารุสกวัน

วันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ผู้เข้าประชุม คือ

- (๑) หลวงคหกรรมบดี
- (๒) หลวงเศรษฐกร
- (๓) หลวงเสนาบดี
- (๔) นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
- (๕) นายทวี บุญยเกษตร
- (๖) นายเนบ พหุลโยธิน
- (๗) หลวงประดิษฐมนูธรรม
- (๘) นายประยูร ภมรมนตรี
- (๙) พระยามโนปกรณนิติธาดา
- (๑๐) นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน
- (๑๑) นายวิลาศ โอสถานนท์
- (๑๒) พระยาศรีวิสารวาจา
- (๑๓) หม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ
- (๑๔) หลวงอรรถสารประสิทธิ์

เปิดประชุมเวลา ๘.๒๐ นาฬิกา

หลวงประดิษฐมนูธรรม แถลงว่า ก่อนที่จะมาชี้แจงในที่นี้ ได้ประชุมผู้เริ่มก่อ
การครั้งหนึ่งแล้ว และทำเรื่องขึ้นเสนอรัฐมนตรีฯ จึงตั้งกรรมการชุดนี้ให้พิจารณา
การได้เถียงนั้นอาจใช้ถ้อยคำรุนแรงไปบ้าง เมื่อเป็นคำแถลงโดยบังเอิญก็ต้องขออภัย
หัวข้อสำคัญในการประชุมวันนี้เนื่องจากหลัก ๖ ประการที่ได้ประกาศไว้ในข้อ ๓ มีใจ
ความอยู่ ๓ ประการ ในการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ คือ จะจัด
การมิให้ราษฎรอดอยาก จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการณ์เศรษฐกิจแห่ง

ชาติ ในการจัดการไม่ให้ราษฎรอดอยากนั้น ต้องจัดให้มีความเป็นอยู่พอควร หางานให้ราษฎรทำเหมือนกับพวกเราที่อยากทำงาน ข้อความละเอียดมีอยู่ในหนังสือแล้ว แต่เราไม่ทำโครงการทีเดียว จะทำตามกำลังของเรา ข้อความที่เป็นตัวเลขบางตอนจะถือเคร่งครัดไม่ได้ เป็นการอุปมาอุปเป็นเค้าโครงการนั้น ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรามุ่งทั้งแคปปิตอลิสต์และโซเชี่ยลิสต์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะตีความมากกว่ายังรับรองพวกมันมีใหม่อยู่ ความนี้กล่าวแล้วว่า ตัวเลขนั้นเป็นการอุปมาเท่านั้น หน้าที่ของเราในทันทีคือ จะรับไปลิซซันหรือไม่ เมื่อรับแล้วจึงเรียกผู้ชำนาญมาทำการพิจารณาให้ละเอียดในภายหลัง

นายทวี บุญยเกษตร เสนอว่า

ในการที่จะพิจารณาเค้าโครงการนี้เศรษฐกิจฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงและสนับสนุนข้อความของหลวงประดิษฐมนูธรรม เพื่อเป็นแนวทางที่จะพิจารณาต่อไป

ถ้าเราอ่านดูแต่เพียงเผิน ๆ โดยมิได้ไตร่ตรอง หรือคิดให้ซึ้ง หรือมีใจดำเอียงไปในลัทธิใดลัทธิหนึ่ง ก็จะเห็นว่าโครงการฉบับนี้ส่อไปในทางเป็น Communist หรือ Socialist แต่ถ้าเราจะพิจารณาถึงวิธีการให้ละเอียดไปสักหน่อยแล้วจะเห็นได้ว่าในวิธีการของโครงการฉบับนี้ เราไม่ได้รับทรัพย์สินใคร เราไม่ได้เอาเงินของราษฎรมาแบ่งปันกัน เราไม่ได้เอาผู้หญิงมาเป็นของกลาง เราไม่ได้บังคับหรือเกณฑ์คนทั้งหมดให้มาทำงานให้แก่สหกรณ์ของเรา เราไม่ได้เกณฑ์คนให้มาเป็นทาส เพราะฉะนั้นจะเรียกว่าหรือเหมาเอาว่า โครงการฉบับนี้จะมีวิธีการเป็น Communist หรือ Socialist อย่างไรได้ ความประสงค์ของรัฐบาลก็คือ ต้องการให้ราษฎรทุกคนและทุกชั้น ได้รับประกันจากรัฐบาล โดยร่วมกันทำ และโดยการควบคุมของสหกรณ์ เราไม่ต้องทำให้คนทุกคนเป็นทาสของสหกรณ์ โดยการเลิกการทำมาหากินส่วนตัว แต่เราต้องการให้ผู้ที่กำลังทรัพย์ที่ได้ทำมาหากินอยู่ก่อนแล้วคงดำเนินการต่อไป หรือผู้ที่สามารถจะทำมาหากินส่วนตัวได้ ก็ให้กระทำให้ไป เราจะช่วยแต่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือคนจนกับพวกที่ไม่มั่งนันท ที่ไม่มีที่อยู่อาศัย และที่ได้รับทุกข์ลำบากเท่านั้น หาได้พาตึงไปบังคับคนที่มีมั่งนันทในบางประเทศได้ทำกันอยู่ไม่ เพราะถ้าคนจนเหล่านั้นไม่ได้รับการช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้ช่วย ความหายนะต้องมาสู่อย่างแน่นอน ธรรมชาติของคนจะต้องเสียไปโดยไม่ต้องสงสัย และความไม่สงบสุขจะต้องบังเกิดขึ้นแก่ประเทศเป็นแน่

ไม่ควรวัดที่สหกรณ์จะไม่มีคนทำงาน เพราะเวลานี้คนว่างงานมีอยู่มาก เมื่อ

เรารับรองว่าจะให้ความสุขแก่เขาเช่นนี้แล้ว ใครเล่าที่ไม่อยากจะมีความสุข ใครเล่าที่ไม่อยากมีเงิน และใครเล่าที่อยากอดตาย

พูดกันอย่างง่าย ๆ การที่จะตั้งเป็นสหกรณ์เช่นนี้ก็ไม่ได้อะไรกับบริษัทหรือห้างร้านที่ทำการค้าขายใหญ่ ๆ ถ้าจะมีผู้เถียงว่ารัฐบาลไม่ควรทำการค้าเองแล้ว ก็เหตุผลนี้เล่ารัฐบาลจึงสร้างทางรถไฟ รัฐบาลจึงสร้างโรงไฟฟ้า รัฐบาลจึงทำประปา รัฐบาลจึงต้มเหล้า ต่าง ๆ เหล่านี้เสียเองเป็นต้น โดยไม่ยอมให้ราษฎรทำ การที่จะตั้งสหกรณ์ นอกจากจะช่วยเหลือพวกชาวบ้านที่ยากจนแล้ว สหกรณ์ยังช่วยเปิดเมือง และบำรุงความเจริญของประเทศอีกด้วย ในผลกำไรที่ได้จากสหกรณ์เอง

วิธีการโดยย่อของโครงการอันนี้ก็คือ รัฐบาลจะซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดินโดยออกใบบอนด์และให้ดอกเบิขตามสมควร การที่ต้องการเนื้อที่เป็นจำนวนมากและเป็นผืนเดียวกันนี้ ก็เพื่อสะดวกในการปกครองและการประกอบการกสิกรรม เช่น การไถ การคราด การทดน้ำ เหล่านี้เป็นต้น เมื่อสหกรณ์ได้เนื้อที่ตามจำนวนที่ต้องการแล้ว สหกรณ์ก็ประกาศรับกรรมกร หรือที่หลวงประดิษฐมนูธรรมเรียกว่าข้าราชกรร เฉพาะผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล กับผู้ที่ไม่มีอาชีพอย่างอื่น คือพวกที่เบียดเบียนเขาकिन แต่จะไม่บังคับผู้ที่มั่งมีและผู้ที่ไม่ประสงค์จะทำงานให้แก่สหกรณ์ ในเมื่อเขาหางานหรืออาชีพอื่นทำได้ คือเขาจะไปประกอบอาชีพส่วนตัวก็ได้สูงสุดแต่ความพอใจของตน

การบังคับให้คนที่ไม่มีข้าวกินให้มีข้าวกิน บังคับให้คนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยให้มีบ้านอยู่อย่างสบาย บังคับให้คนที่เกิดทุกข์ได้ยากให้มีความสุข เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นของเสียหายอะไร เรื่องเช่นนี้ พระยารัษฎา (คอซิมบี๊) ก็ได้เคยใช้บังคับคนในความบังคับบัญชาของท่านทางมณฑลปัตตานีได้มาแล้ว และปรากฏว่าได้ผลดีจนบัดนี้ ก็มีผู้นึกถึงบุญคุณ อนึ่ง การประกาศรับสมาชิกสหกรณ์นี้ก็เท่ากับสหกรณ์จ้างมาทำงานให้สหกรณ์ โดยให้เงินเป็นรายเดือนหรือรายปี ข้าพเจ้าจะได้ส่วนแบ่งในกำไรของสหกรณ์อีกด้วย เช่นเดียวกับงานของห้างหรือของบริษัทต่าง ๆ ส่วนเงินจ้างที่สหกรณ์จะวางอัตราลงไปนั้นคงทำได้ดังนี้ ให้สอบสวนดูถึงกำลังแรงงานของชาวบ้านหนึ่งที่มีร่างกายอ่อนแอที่สุด ที่ขี้เกียจที่สุด และที่โง่ที่สุด ว่างานชิ้นหนึ่ง ๆ ที่สหกรณ์จะให้ทำนั้นจะต้องสิ้นเวลาแรงงานเท่าใด และจะคุ้มกับราคาสินค้าเท่าใด ดูพอที่เงินที่ได้นั้นจะมาใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นเพื่อยังชีวิตของตน เช่นค่าอาหาร และเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เมื่อทราบอัตราและได้วางไว้ลงไปเป็นที่แน่นอนแล้ว เราก็ไม่ต้องเสียเวลาที่จะคอยควบคุม ส่วน

คนงานใดที่ทำงานเสร็จก่อน คนงานนั้นก็จะได้เปรียบในการที่จะได้พักผ่อน หรือใช้เวลาที่เหลือไปทำงานให้แก่สหกรณ์เพื่อหารายได้กองงยชนอีก ด้วยวิธีเช่นนี้ก็จะเป็นการข่มน้ำใจให้คนที่ทำงานได้ทำงานเต็มตามความสามารถอยู่ในตัว เมื่อผลประโยชน์ที่ได้จากการกระทำเท่าใด ผลประโยชน์นั้นเป็นของสหกรณ์ทั้งสิ้น สหกรณ์เป็นผู้ขนและสหกรณ์เป็นผู้ขาย เมื่อได้เงินมาเท่าใดเหลือจากเงินเดือนแล้ว ก็หักกำไรไว้แบ่งออกเป็นส่วน ๆ คือ ไว้เป็นทุนสำรองบ้าง เป็นทุนที่จะเปิดการสมาคมและความเจริญของสหกรณ์บ้าง คิดเฉลี่ยให้แก่พวกสมาชิกสหกรณ์บ้าง

ส่วนเงินที่จะจ่ายเป็นเงินเดือนหรือเงินปีของสมาชิกสหกรณ์นั้น ถ้าจะคิดดูให้ดีแล้วก็จะไม่เป็นตัวเงินจริงเท่าใดนัก เพราะเป็นเงินที่หักกลับทบหน้และหมุนเวียนอยู่เสมอ คือ โดยที่สหกรณ์วางกฎข้อบังคับว่า สมาชิกสหกรณ์ทุกคนจะต้องช้อของจากสหกรณ์ โดยที่สหกรณ์ขายให้ด้วยราคาข้อมเยาที่สุด เมื่อการณ้ปรากฏดังนั้นแล้ว ก็ไม่น่าจะมีข้อวิตกอันใดในความสำเร็จของโครงการณ้อันนี้ ซึ่งจะนำมาซึ่งความสุขและความปลอดภัยของราษฎรชาวนาไทยที่ยากจนทั้งหลาย

นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน ตามหนังสือโครงการณ้เท่าที่ข้าพเจ้าได้อ่านนั้น เป็นหนังสือ ideal ข้าพเจ้าก็นิยมหลักกัน แต่การทํานัน้ก็อย่างหนึ่งซึ่งต้องวิเคราะห์ details เป็นเรื่อง ๆ ไป หลักการใหญ่ที่รัฐบาลเก่าทำหรือซึ่งชุดน้ทำก็ดี แม้เขาจะไม่ได้ระบุข้อแต่ความจริงเป็นแบบโซเซียลลิสต์ ที่จริงหลักการก็ควรเป็นเช่นนั้น เพราะแถบปีเตลลิสต์เป็นชาวต่างประเทศส่วนมากในปริญญ์เปิลส์ ข้าพเจ้าไม่คัดค้านแต่ยังขาดรายละเอียด คือวิธีปฏิบัติ

หลวงประดิษฐมนูธรรม ตามหลักของข้าพเจ้านั้นเป็นลัทธิผสมหลายอย่างที่ได้เลือกคัดเอาที่ดมาปรับปรุงให้สมกับฐานะของประเทศสยาม แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซลิดาริสต์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ คือถือว่ามนุษย์ที่เกิดมาข้อมต้องเป็นเจ้าน้และลูกหน้ต่อกัน เช่น คนจนน้เพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอผ้าด้วยมือ ครันมีเครื่องจักรแข่งขัน คนที่ทอด้วยมือต้องเลิก หรือคนที่ทวยเวลาน้ไม่ใช่ทวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผู้มีที่ดินมากคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งแต่เดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ดินมีราคาแพงสร้างตึกสูง ๆ ค้างน้ ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องมาจากฝูงชน ไม่ใช่เพราะการกระทำของคนน้ ฉะนั้นจึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหน้ตามธรรมชาติต่อกัน จึงต้องร่วมกันประกันภัยต่อกันและร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจ

หม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ คนที่มีที่ดินรวย ๆ มีไม่กี่คน

หลวงประดิษฐมนูธรรม คนของเราเวลานี้เปรียบเหมือนเด็ก รัฐบาลต้องนำโดยบังคับในทางตรงหรือในทางอ้อม ให้เขม้กัเขมนั้นประกอบการเศรษฐกิจ ถ้าเราคงทำตามแบบเก่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญ คือแก้ความฝืดเคืองของราษฎร แบบที่เราจะเดินนั้นต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแผน อาศัยโครงการดี วิชโซเชี่ยลิสต์เป็นวิธีวิทยาศาสตร์โดยแท้ รับรองความเห็นหม่อมเจ้าวรรณ ฯ ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่ใช่ coup d'etat เป็น revolution ในทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ในทางการปกครองซึ่งเปลี่ยนจากพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายคนเท่านั้น

นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน โครงการดีของหลวงประดิษฐมนูธรรมไม่เป็นลัทธิอันหนึ่งอันใดแน่ อยากจะทราบว่าเป็นลัทธิอะไร

หลวงประดิษฐมนูธรรม ไม่มีลัทธิอะไรโดยเฉพาะ อะไรดีก็เลือกเอามา

พระยาราชวังสัน การพูดถึงโซเชี่ยลิสต์ทั้งหมดนั้นอาจยาวเกินไป แต่ขอแบ่งพูดย่อย ๆ ได้ว่าเป็น สเตตโซเชี่ยลิสต์ (State-Socialist) อย่างหนึ่ง กับคอมมิวนิสต์อีกอย่างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าอยากรับรองลัทธิของชาร์ลลิจิต คือเดินแบบโคออปเปอเรตีฟต่าง ๆ

พระยาทรง ฯ อยากได้ฟังความเห็นต่าง ๆ ของหลาย ๆ ท่าน และของพระยาโนปกรณ์นิติธาดา มีอะไรบ้าง อยากขอฟัง

พระยาโนปกรณ์นิติธาดา เอาไว้ภายหลัง

หลวงประดิษฐมนูธรรม ว่ายังมีรายละเอียดเรื่อง National Bank และอื่น ๆ อีกมาก แต่ต้องรีบไปสี่สี่เสียก่อน โปลิซีของข้าพเจ้านั้นเดินแบบโซเชี่ยลิสต์ผสมลิเบรล

หม่อมเจ้าสกล ฯ ตามโครงการดีดูเหมือนผู้เสนออาศัยหลัก surplus-value คือคนทำที่ดินไม่ได้ค่าของที่ดินเต็มที่ แต่เห็นว่าชาวนาได้ค่าที่ดินเต็มที่แล้ว และเรื่องว่าคนไทยยากจนนั้น หมอซิมเมอร์แมนได้สำรวจกล่าวว่า ความเป็นอยู่ของเมืองไทยนั้นดีกว่าชาวอินเดียและจีนตั้งสองเท่า และ surplus-value ทางภาคอุดรนั้นตกแก่คนพื้นเมืองเป็นส่วนมาก

หลวงประดิษฐ ฯ ในเรื่องที่ดินนี้ การอธิบายข้าพเจ้าไม่ได้อาศัยหลัก surplus-value ของคาร์ลมาร์กซ์เลย แต่อาศัยหลักที่ว่า แรงงานของคนไทยเสียเปล่าไปปีหนึ่ง

มาก ๆ จะทำอย่างไรจึงจะใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์ ส่วนที่ว่าชาวอินเดียและจีนนั้น ความเป็นอยู่ต่ำ เรดคิดว่าเขานั้น ถ้าพูดเช่นนั้นเท่ากับเรายอมรับว่าอยู่อย่าง พริมีตีฟ (primitive) ต่ำกว่า ความจริงดีเหมือนกัน ถ้าเราจะถอยหลังเข้าคลอง ให้คนมีความต้องการเพียงผ้าที่ปีสร้างกายชนิดน้อยเหมือนคนป่า เท่าที่ราษฎรมีในเวลานี้ดีมากกว่าคนป่าแล้ว และถ้ากลับเป็นคนป่าเราไม่ต้องทำอะไรมาก ปัญหาที่มีอยู่ว่าเรากลับเป็นคนป่านั้น ต้องการกันหรือไม่ เวลานี้มนุษย์สัมพันธ์กันมาก เราต้องพิจารณาฐานะของเรากับประเทศที่เจริญแล้ว จึงจะเห็นว่าเราแร้นแค้นเพียงใด เราต้องพยายามทำให้ถึงเขา

หม่อมเจ้าสกล ฯ ก็เป็นช่วงเวลาที่เหลือของกงานต่าง ๆ เหมือนกัน แต่แม้จะเป็นเวลาว่างหกเดือนก็เป็น leisure ของเขา ก็เป็นการดีใช้ใหม่ ที่จะปล่อยให้มีเวลาพักมาก ๆ

หลวงประดิษฐ ฯ ถ้าเราจะพูดถึงความสุขส่วนตัวของราษฎร ถ้าไม่ให้ทำงานเลย ยิ่งชอบใจ คือปล่อยให้เป็นป่าเถื่อนไม่ต้องทำอะไรเช่นคนป่า แต่เห็นว่าถ้าพิจารณาถึงประโยชน์ของประเทศแล้ว การว่างงานเกินไปใช้ไม่ได้ คือเราจะถูกรุกรานในทางเศรษฐกิจมากจนทุกที

หม่อมเจ้าสกล ฯ ขอรับหรือไม่ว่าการมีเวลาว่างงานเป็นของดี

หลวงประดิษฐ ฯ ว่าไม่ยอมรับ เพราะถ้าเช่นนั้นเราก็ไม่มีโอกาสที่จะเยี่ยมชมต่างประเทศเขา

หม่อมเจ้าสกล ฯ อยากจะให้เดินแบบคอมโปรไมส์ (compromise) คือร่วมกับพวกแคปปิตอลิสต์

หลวงประดิษฐ ฯ หลักโครงการณ์ของข้าพเจ้าไม่ขัดกับแคปปิตอลิสต์เลย เดินคู่กันไปแต่ๆ เราต้องการให้มั่งคั่ง เราต้องอาศัยทุนของพวกมั่งมีในนี้และต่างประเทศ

หม่อมเจ้าสกล ฯ ตามรูปที่อ่านนั้นไม่เป็นแนวทางพอ ต้องแสดงไปเป็นลำดับ

หลวงประดิษฐ ฯ โครงการณ์เสนอเพื่อให้รับรองโปลีซีเท่านั้น เมื่อรับรองโปลีซีแล้ว การที่จะดำเนินต่อไปนั้น ต้องเรียกผู้ชำนาญภายหลัง

หม่อมเจ้าสกล ฯ ตามความเห็นของนายซิมเมอร์แมน ข้าพเจ้ายังพอใจอยู่ เราค่อยทำค่อยไปก็ได้

หลวงประดิษฐ ฯ ว่าข้าพเจ้าไม่ใช่คนกรุงเทพฯ ฯ จึงรู้ห้วงอกของคนบ้านนอกเป็น

อย่างดี โดยได้รับความลำบากยากจน เพื่อนในหัวเมืองซึ่งยากจนอีกมาก นายซิมเมอร์แมนไม่เคยอยู่อย่างคนยากจนในเมืองไทย ผู้ที่ไม่เคยประสบแล้วจะรู้สึกอย่างไรได้สำรวจที่ไหนเจ้าหน้าที่ก็เตรียมผัดหน้าไว้รับ แม้ข้าราชการในกรุงเทพฯ ๑ ออกไปก็ไม่เห็นของจริงแท้ และทั้งตนเองก็สบายไม่เคยทุกข์ร้อนเหมือนชาวบ้านที่ทนทุกข์อยู่ในเวลานี้

หม่อมเจ้าสกล ๖ พรหมดีพ้นนั้นแล้วแต่ความเคยชิน หากว่าเคยอยู่อย่างไรก็ชินอย่างนั้น ไม่รู้สึกลำบาก จึงอยากให้เคารพในกรรมสิทธิ์ของบุคคลให้มาก

หลวงประดิษฐ ๖ โครงการนี้เราก็คือเคารพกรรมสิทธิ์ของเอกชนเหมือนกัน เช่นที่ ๆ เป็นบ้านอยู่เราไม่เข้าเกี่ยวข้อง เว้นแต่ในที่ ๆ จำเป็น การที่ต้องรวมนี้ก็เพราะที่ดินของเจ้าของต่าง ๆ มีเป็นหย่อม ๆ ไม่สะดวกแก่การควบคุมและทางวิทยาศาสตร์ จึงต้องรวมให้เป็นผืนเดียวกัน

หม่อมเจ้าสกล ๖ ว่า เราเข้าใจเอาเองว่าที่ดินนั้นมีเป็นหย่อม ๆ ยกตัวอย่างเมืองสุพรรณ ไม่แม้ว่าของใครมีเท่าไร เพราะยังไม่ได้สำรวจ ปัญหาสำคัญในเรื่องนี้จึงมีในเรื่องวิธีการที่จะรวมที่ดิน

หลวงประดิษฐ ๖ ว่า ปัญหาเรื่องรายละเอียดเอาไว้ทีหลัง แต่พฤติการณ์มีอยู่ชัดว่าที่ดินในเมืองไทยมีอยู่เป็นหย่อม ๆ การรวมกันได้ผลดีในทางวิทยาศาสตร์ เราจะทำอย่างไรจึงจะให้รวมกันได้ หลวงเดชสภกรณ์เอง แต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเคยถูกถามความเห็นก็เสนอให้บริบททรัพย์ แต่ข้าพเจ้าว่าให้เดินสายกลาง คือซื้อเอาโดยออกใบบอนด์ให้ และในที่นี้ใครมีปรีณขิเปิดชื่ออย่างไรก็ให้แสดง รายละเอียดนั้นขอให้พูดภายหลัง

หม่อมเจ้าสกล ๖ การรวมที่ดินและรวมแรงเพื่อการกสิกรรมนั้นเห็นด้วย

พระยาตรีวิสารวาจา ว่า จะสมมติว่าหลักนี้เป็นหลักใหญ่ และรายละเอียดเป็นหลักย่อยนั้นไม่เห็นด้วย เราต้องดูว่าจะทำอะไรบ้าง กิจการที่ทำทุกอย่างเป็นหลักใหญ่

หม่อมเจ้าสกล ๖ ว่า หลักนี้ไม่มีใครคัดค้าน และตามที่ถือว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นใช้ได้ดีในเมืองไทยในการรวมที่ดิน

หลวงประดิษฐ ๖ หลักนี้วิเศษจริงแสดงว่าที่ดินเป็นของรัฐ

หม่อมเจ้าสกล ๖ ว่า นโยบายเรื่องที่ดินนั้นควรแยกออกจากนโยบายอื่น ๆ

พระยามโนปกรณ ๖ ถามว่า นโยบายแรกนั้นคือที่ดินกสิกรรมใช่ไหม

หลวงประดิษฐ ๖ นั่นเป็นแต่ส่วนหนึ่ง

พระยามโนปกรณ ๖ ถ้าเช่นนั้นนโยบายมีอะไร

หลวงประดิษฐ ๖ มีทั้งรัฐบาลจัดทำเองและเอกชนจัดทำ ไม่ใช่รัฐบาลจัดทำเองทั้งหมด เช่น การสัมปทานต่างๆ มีเหมืองแร่เป็นต้น ยังคงให้เอกชนจัดทำและเรื่องวิตกว่าเจ้าของที่ดินจะไม่พอใจนั้น ไม่น่าวิตกอย่างไร การออกกฎหมายบังคับข้อนั้นเพื่อป้องกันคนเกเรและหวังไม่ขายหรือเก็งเอาราคาแพงเท่านั้น

หม่อมเจ้าสกล ๖ บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นด้วยให้รวมที่ดินนอกเมืองเป็นที่กสิกรรม และยังเห็นต่อไปว่าควรรวมที่ดินในเมืองเป็นที่หัตถกรรมและที่อยู่ด้วย ควรจัดวางโปรแกรมไว้ว่าที่ใดเป็นที่หัตถกรรมและที่ใดเป็นที่กสิกรรม

การมีที่ดินเป็นหย่อม ๆ ข้าพเจ้าเห็นเป็นภัย ควรรวมเอามาทั้งหมดแปลงจึงจะครบรูปเรียบร้อย

หลวงเดชสหกรณ์ ๖ ปัญหาใหญ่เรื่องรวมที่ดินนั้นสำคัญอยู่ที่ว่าจะรวมด้วยวิธีไหน ในหลักการนั้นเห็นด้วย หลักการเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ ทุกข้อทุกกระยะต้องดูว่าเราจะทำได้แค่ไหน โครงการนี้มีถึงการที่รัฐบาลทำการค้าขายเองด้วย จะกระทบกระเทือนถึงต่างประเทศมากไหม เช่น การค้าขายตกอยู่ในมือคนต่างประเทศส่วนมาก

หลวงประดิษฐ ๖ การที่เราไม่ทำนั้น ในต่างประเทศชอบมาก ข้าพเจ้ารับรองแต่ถ้าเราจะทำแล้วเขาจะว่าอย่างไร

หม่อมเจ้าสกล ๖ เราต้องร่วมทำกับต่างประเทศไปก่อน แล้วโน้มน้าเข้ามาหาจุดหมายของเรา ว่าจะเป็นที่รัฐบาลทำเองหรือมีหุ้นส่วนอยู่ด้วยก็ตาม เช่นอย่างบริษัทไฟฟ้าเจรจากันง่าย

พระยาศรีวิสาร ๖ แต่เมื่อรัฐบาลทำเองจะอย่างไร

หลวงเดชสหกรณ์ ๖ ความมุ่งหมายต้องค่อยทำค่อยไป

หลวงประดิษฐ ๖ ว่า เราก็จะเดินรูปนั้น เราจะพยายามเจรจากับต่างประเทศจนกระทั่งไม่มีทาง จึงจะหาวิธีใหม่

พระยามโนปกรณ ๖ ถามหลวงกสิกรรมบดีว่าเห็นอย่างไร

หลวงคหกรรม ๖ ในทางเศรษฐกิจต้องทำอย่างไรหลวงประดิษฐ ๖ มิฉะนั้นผลประโยชน์ก็คงตกอยู่กับเอกชนกลางทั้งหมด จะแก้ด้วยวิธีอื่นไม่ได้

พระยาราชวังสัน ฯ วิธีตัดคนกลางนั้นมีหลายวิธี เช่น แบบร้านสหกรณ์ต่าง ๆ

หลวงประดิษฐ ฯ ร้านสหกรณ์นั้นทำได้แต่ในเมืองอื่น เราตั้งขึ้นไม่สำเร็จ ชาว
นาจะเอาเงินที่ไหนมาซื้อ เวลานี้ก็เป็นหนี้เจ้าอยู่ท่วมตัว

พระยาราชวังสัน ฯ ว่า จะเอาอย่างไร วิธีร้านสหกรณ์นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าทำได้
แต่ขอสงวนไว้ก่อน

หลวงคหกรรม ฯ ว่า ต้องทำอย่างไรหลวงประดิษฐ ฯ คือ สหกรณ์อย่างครบรูป

พระยามโนปกรณ ฯ ถามนายวิลาศว่าเห็นอย่างไร

นายวิลาศ แสดงถึงวิธีการต่าง ๆ ที่ได้เคยทำอยู่ท้องถิ่น และรับรองวิธีของ
หลวงประดิษฐ ฯ

พระยามโน ฯ ถามว่านายแนบเห็นอย่างไร

นายแนบ เห็นด้วยกับโครงการนี้ของหลวงประดิษฐ ฯ แต่ขอแก้เรื่องเงินเดือน

หลวงประดิษฐ ฯ เรื่องเงินเดือนเป็นแต่เพียงอุปมาจะใช้ได้จริงเมื่อโครงการนี้
สำเร็จ และต้องแก้ไขให้ถูกต้อง

พระยามโน ฯ ถามหลวงเดชาว่าจะว่าอย่างไร

หลวงเดชา ฯ ว่า เศรษฐกิจโดยทั่วไปนั้นข้าพเจ้าไม่มีความรู้ แต่เศรษฐกิจทาง
ขนส่งแล้ว เช่น รถไฟเป็นต้น เมื่อรัฐบาลได้ลงทุนมาตั้ง ๒๐๐ ล้านแล้ว ถ้าปล่อยให้
คนแข่งขัน รัฐบาลไม่ควบคุมเสียเอง ก็จะเก็บทุนไม่ขึ้นตั้งตัวอย่างไรในประเทศอังกฤษ
เวลานี้จะตายอยู่แล้ว ถึงกับบริษัทรถไฟต้องเดินรถยนต์เองเพื่อแข่งขันกับบริษัทรถ
ยนต์อื่นที่แข่งขันกับรถไฟ ในเรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกันเราจึงต้องจัดเสียเอง ข้าพเจ้า
เห็นด้วยกับความคิดหลวงประดิษฐ ฯ

พระยาศรวิสาร ฯ รถไฟที่หลวงเดชา ฯ ว่านั้นเป็นของรัฐอยู่แล้ว จะควบคุม
เองก็เป็นของง่าย ไม่เหมือนเรื่องนี้

พระยามโน ฯ ถามหลวงเดชสหกรณ์ว่า จะว่าอย่างไร

หลวงเดชสหกรณ์ นั้นแหละเกี่ยวแก่รายละเอียดของการกระทำ

พระยาศรวิสาร ฯ รับรอง และถามหลวงประดิษฐ ฯ ว่าความคิดมีอย่างไร

หลวงประดิษฐ ฯ ว่า หลักการก็คือรวมแรงรวมทุน รวมทั้งดินกันมาทำ

พระยามโน ฯ ถามว่า รวมใจความในโครงการนี้ตั้งขึ้นใหม่ ? รวมทั้งดินโดยบังกับชอหรือสมัคร หรือนักบงทางอ้อม รัฐบาลเป็นผู้หาทุนโดยขึ้นภายในทางอ้อม แล้วมีอะไรอีก

นายวิชาส วิถีหาเงินนั้นมีละเอียดในหนังสือแล้ว

นายทวี ได้อ่านรายละเอียดวิธีหาทุนในโครงการนี้ให้ฟัง ๕-๖ อย่าง

พระยามโน ฯ การที่ยกเว้นให้เอกชนโดยรัฐบาลไม่จัดเองนั้นมีอะไรบ้าง

หลวงประดิษฐ ฯ ในโครงการเสนอข้อยกเว้นต่าง ๆ มีในหนังสือที่แจกแล้ว

พระยามโน ฯ แปลนเรื่องให้เงินเดือนนั้นเอาใหม่

หลวงประดิษฐ ฯ นั้นเป็นขั้นสุดท้าย เมื่อโครงการเปิดเต็มที่แล้ว อันที่จริงเงินเป็นคะแนนเท่านั้น และเราจะต้องให้ราษฎรมีประกันในการดำรงชีวิตด้วย

พระยามโน ฯ เจ้าคุณทรงฯ เห็นอย่างไร

พระยาทรง ฯ โครงการนี้เป็นโครงการหามาซึ่งจะสำเร็จได้ตั้ง ๕๐ หรือ ๑๐๐ ปี ถ้าเราตกลงจะไม่ประกาศจะได้ใหม่ เมื่อเราทำอะไรก็ทำไป หุดง่าย ๆ เรื่องรวมทั้งดินอย่างเดียวรัฐบาลจะต้องใช้เงินมากมาย อีก ๒๐-๓๐ ปีก็ชอไม่หมด และการรวมแรงเราก็ยังไม่มีเงินจ่าย แต่เราหวังอยู่ว่า เมื่อเราชอที่ดินหมดแล้วเราก็บังกับราษฎรได้เหมือนอย่างแจ็ก จะให้ทำอะไรก็ได้ตามชอบใจเรา และมีความเห็นพระยาประเสริฐสงครามว่าที่ดินที่ว่างเปล่าอันนั้นมากมาย คนว่างงานก็มากมาย เราชอที่ดินที่ว่างและเอาคนว่างงานไปบรรจุก็ช่วยคนไม่มีงานทำได้มาก เพียงเท่านั้นก็ทำไม่สำเร็จ เราอย่าประกาศดีกว่า

หลวงประดิษฐ ฯ การที่เราทำการเปลี่ยนแปลงกราวนี้ยังไม่แสดงพอว่า เราจะบำรุงเศรษฐกิจไปในทางใด มีคนหลายคนอยากทราบ เช่น พวกคณะชาติ การทำอะไรเปิด ๆ บัง ๆ นั้นทำให้คนระแวง และอาจเกิดผลร้ายได้ ดังเช่นพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริจะพระราชทานรัฐธรรมณูแก่ราษฎรสั่งให้พระยาศรีวิสารวจา แต่ไม่ประกาศให้ประชาชนทราบ จึงมีการเปลี่ยนการปกครองขึ้น อย่างเดียวกัน ถ้าเราได้ประกาศโครงการนี้ให้ทราบแล้ว เรื่องระแวงคงไม่มี เราประกาศให้ทราบทั้งโครงการใหญ่ และทั้งการที่จัดเป็นลำดับ และบอกให้เขาทราบเป็นระยะทุกชั้นไป ช้แจงผลที่ได้ทำทุกสัปดาห์

พระยาทรง ฯ ขออย่าได้ประกาศ เราทำอะไรก็ทำไป

หม่อมเจ้าสกล ฯ ถามว่า อาจหรืออย่างไรจึงไม่กล้าประกาศ หลักโฆษณาข้าพเจ้า

เคยคิดไว้นาน เป็นของดี

พระยาทรง ฯ เห็นว่าการประกาศเป็นโทษ เช่นเพียงแต่ประกาศว่า เราจะซื้อที่ดินทั้งหมดก็ตกใจ

หลวงประดิษฐ ฯ ถูกแล้วถ้าประกาศสั้น ๆ เช่นนั้น แต่ถ้าประกาศใช้คำพูดให้เข้าใจ ซึ่งแจ่มจุดหมายคืออะไร เราจะทำเป็นระยะ ๆ อย่างไร คนคงเข้าใจ การเข้าใจผิดเป็นเพราะเราจัดเรื่องโฆษณาไม่ดี

พระยาทรง ฯ ราษฎร ๑๑ ล้านนั้นมีความเข้าใจเพียงไร

หม่อมเจ้าสกล ฯ วิธีโฆษณานั้นได้เตรียมวิธีไว้แล้ว ค่อย ๆ ทำความเข้าใจให้ราษฎรให้รู้หลักแล้ว แก้อุปาทานที่เข้าใจผิด ถ้าเราแปลนค่อยทำค่อยไปแล้ว เขาก็เข้าใจเอง และไม่กลัวลัวเกรงชาวต่างประเทศ เพราะถ้าเรารวมกำลังกันเป็นปึกแผ่นก็ไม่เห็นน่ากลัวอะไร แม้จะทำให้คนแก่ ๆ ตกใจบ้างก็ไม่เป็นไร

พระยาทรง ฯ เราประกาศแต่ในสิ่งที่เราทำได้จริง ๆ ที่ว่าใน ๕-๑๐ ปี เพราะราษฎรใจร้อน

หลวงประดิษฐ ฯ การประกาศโครงการนี้แห่งชาตินี้เท่ากับเราเพาะนิสัยให้รักชาติด้วย เพื่อให้พลเมืองกระตือรือร้นในความเจริญของชาติ

พระยาทรง ฯ เราประกาศเพียงในสิ่งที่ทำใน ๕ ปีหรือ ๑๐ ปี ไม่ได้หรือ เพราะตามโครงการนี้สัก ๒๐๐-๓๐๐ ปีก็ไม่สำเร็จ ดูแต่รัฐบาลเก่าเขาปกครองมาตั้ง ๑๕๐ ปีโดยไม่มีโครงการก็ไม่เห็นเป็นอย่างไร เราประกาศเท่าที่ทำได้

พระยามโน ฯ ข้าพเจ้ารับรองในชั่วชีวิตของข้าพเจ้าว่าทำไม่ได้

หม่อมเจ้าสกล ฯ เจ้าคุณเชื่อมั่นเกินไป เวลานี้เศรษฐกิจตามลัทธิตั้งเครื่อง (ลิเบรล) ในยุโรปนั้นทำให้เกิดความปั่นป่วนทั่วไปแล้ว วิธีเซเชียลิสต์จะเข้ามาแทนที่

หลวงประดิษฐ ฯ ตามที่ท่านสกล ฯ รับสั่งถูกต้อง มีผู้ทำนายว่าการต่อสู้ระหว่างคนต่างชั้นจะต้องเกิดขึ้นเมื่อมีความปั่นป่วนมากขึ้น คือ มีคนยากจนแร้นแค้น เราควรป้องกันเสียในขั้นต้น ถ้าเราไม่ประกาศให้เขาทราบให้หมด ถ้าคณะชาติทำการโฆษณาเป็นทางโซเชี่ยลิสต์ เราก็แพ้เขา และป้องกันการเข้าใจครึ่ง ๆ กลาง ๆ

พระยาทรง ฯ ลองประกาศเป็นความคิดส่วนตัวของคนใดคนหนึ่ง เช่นของคุณหลวงเอง อย่าให้เป็นความคิดของรัฐบาลจะได้ไหม

หลวงประดิษฐฯ ถ้าเห็นนั่นก็ยิ่งดี ราษฎรจะได้เข้าใจกันเสียที่ ข้าพเจ้าไปที่ไหน มีแต่คนมาต่อว่าไม่เห็นทำอะไรกัน และข้าพเจ้ารับผิดชอบเมื่อประกาศไปแล้ว ให้ราษฎรตำข้าพเจ้าเถิด

นายวิลาศ ขอเงินทำโฆษณา

หลวงประดิษฐฯ ได้เงินสำหรับโฆษณาก็ดี

พระยาทรงฯ ได้

หม่อมเจ้าสกลฯ เราจะโฆษณาไปทั้งหมดนี้ไม่ได้ ราษฎรไม่เข้าใจ

หลวงประดิษฐฯ ต้องแก้ถ้อยคำเสียใหม่ เพื่อความเข้าใจของราษฎร

พระยามโนฯ เข้าใจว่าพวกเราส่วนมากในที่ประชุมนี้เห็นอย่างเดียวกับโครงการนี้ของหลวงประดิษฐฯ แต่ความเห็นของข้าพเจ้านั้นอีกอย่างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าเป็นคนเคราะห์ร้ายด้วยเหตุ ๒ ประการ ข้าพเจ้าไม่ได้เรียนทางเศรษฐกิจ ประการหนึ่ง และอยู่ในฐานะที่ต้องมีความรับผิดชอบทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติ แต่ข้าพเจ้าเป็นคนมีความมั่นใจ มีหลายครั้งที่เราเห็นว่างานอย่างนั้นถูก แต่แล้วอาจกลับไปผิดได้ ความเห็นของข้าพเจ้าเวลานี้คือว่า เราทำไม่ได้ทั้งหมด ขาดผู้ชำนาญ ขาดประกันและขาดความนิยมของคนทั่วไป เพราะเข้าใจว่าราษฎรคงไม่มีความนิยมในโครงการนี้ ถ้าเราประกาศโครงการนี้ออกไป ในเมื่อเขาไม่มีความนิยมแล้วมันเป็นผลร้าย และต้องดูว่าประชาชนเขามีความรู้สึกเพียงใด เช่นเรื่องเล่าลือต่างๆ ฟังเปลี่ยนการปกครองใหม่ ประชาชนยังสงสัย ข้าพเจ้าเคยถูกหาว่ากลัวฝรั่ง แต่ข้าพเจ้ามีความมั่นใจอยู่อย่างนั้น ก็จำต้องรับมีคนเข้าใจว่าข้าพเจ้าต้องการบงการ จนมีข่าวลือว่า ข้าพเจ้าเดินหลัก “มโนเศรษฐกิจ” ขอให้เข้าใจว่า ข้าพเจ้ามาเพื่อหวังดี อะไรที่เห็นว่าจะนำไปสู่ความหายนะแล้วข้าพเจ้าไม่ทำ เมื่อทำไปโดยข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยก็ต้องลา แต่ถ้าเราประกาศแต่เพียงขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต แบบช่วยชาวนา หรือขยายร้านสหกรณ์อย่างนี้พอทำได้ ถ้าเราประกาศหลักการลงไปแล้ว มีคนส่วนมากไม่เข้าใจ เพียงแต่ข่าวลือนิดเดียวยังมีความปั่นป่วนในการค้า เราอยู่ในฐานะที่ต้องถูกบีบทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ถ้าเขาคิดจะแกล้งเรา เข้าใจว่าเจ้าคุณทรงฯ ก็รับไม่อยู่ เห็นว่าการประกาศหลักการนี้ราษฎรไม่เข้าใจจะนำความเข้าใจผิดและไม่เห็นด้วย โครงการนี้สักการ้อยปีจึงจะทำได้นั้นไม่ทราบ ถ้าคนอยู่ในสมัยพระศรีอริย์แล้วทำอย่างนี้ได้

หม่อมเจ้าสกลฯ ว่า ขอให้สังเกตว่า แคปปีตอลิสต์เวลานี้เงินเต็มที่แล้ว อยากรจะขายที่ดิน

พระยาศรีวิสารวาจา นั้นเป็นแต่ความคิดเห็น

หลวงประดิษฐ ฯ ไม่ใช่แต่เพียงความคิดเห็น เป็นความจริงด้วย

นายทวี ข้าพเจ้าได้เคยถามคนมีที่ดินมากคนหนึ่ง เขาอยากจะขายแม้แต่เพียงครั้งราคาก็เอา

พระยามโน ฯ การประกาศโครงการนั้น ออกนั้น ขอให้ฟังเสียงข้างนอกบ้างว่า หลวงประดิษฐ ฯ นั้นเป็นผู้บงการในวงการบริหารนั้น และนายสงวน นายจิม เป็นโมกษลลันท์ สาริบุตร ของหลวงประดิษฐ ฯ แยกกันไม่ออก

หลวงประดิษฐ ฯ ว่า ที่จริงสงวนกับจิมนั้นเป็นลูกศิษย์ของใต้เท้า ขอให้ไปเปิดดูทะเบียนที่โรงเรียนกฎหมายจะเห็นได้ว่า สงวนสอบไล่กฎหมายได้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ เวลานั้นผมยังไม่ได้สอบ และใต้เท้าเป็นครูสอนกฎหมายมรดก

พระยามโน ฯ จริง ควรจะเป็นลูกศิษย์ข้าพเจ้ามากกว่า

นายวิลาส คนที่เข้าใจว่าสองคนนี้เป็นของหลวงประดิษฐ ฯ ก็มีแต่คนข้างใน เพราะสองคนนั้นเป็นสายของหลวงประดิษฐ ฯ คนนอกไม่รู้ การที่คนนอกเข้าใจว่าเป็นคนของหลวงประดิษฐ ฯ ก็เพราะคนข้างในที่เป็นหนอนบ่อนไส้ นำไปกระพือ แต่ความจริงคนทั้ง ๒ ก็ไม่มีอะไรนอกจากคนที่เกลียดจะนำไปปั้นข่าวขึ้น

พระยาทรง ฯ สกิม ของพระยามโนปรกรณ์ดิศาตา ที่ประกาศได้นั้นมีอะไร

พระยามโน ฯ มีเป็นต้นว่าขายสหกรณ์ เครดิท ไซโล ประνομหน รยละเอียด จะให้หลวงเดช ฯ กับ ม.จ. สกล ฯ ทำ

หลวงประดิษฐ ฯ เรื่องประกาศนั้นว่าอย่างไร

พระยาราชวังสัน ฯ ที่จะประกาศโครงการกว้าง ๆ ไว้ แต่ให้ประกาศเป็นขั้น ๆ ในเวลาเดียวกันเราสอนราษฎรเป็นขั้น ๆ เพื่อไม่ให้ตกใจ

พระยาทรง ฯ ให้ที่ประชุมตกลงให้หลวงประดิษฐ ฯ ประกาศโครงการใหญ่เอง ถ้ารัฐบาลรับรองโครงการจึงประกาศซ้ำ แต่รัฐบาลไม่รับรู้ว่าโครงการนี้จะถือตามโครงการของรัฐบาลเอง หลวงประดิษฐ ฯ ไม่ขัดข้องอะไรใหม่

พระยามโน ฯ ที่ข้าพเจ้าเสนอนั้นเป็นความเห็นของคน ๆ เดียว ไม่ทราบว่รัฐบาลจะตกลงหรือไม่ สมาชิกในรัฐบาลที่อยู่ในที่นี้ก็คือ เจ้าคุณศรี ฯ เจ้าคุณทรง ฯ นายเนบ หลวงประดิษฐ ฯ นายประยูร เจ้าคุณราชวังสัน และข้าพเจ้า

หลวงประดิษฐ ๗ ของใต้เท้าหรือของรัฐบาลก็เหมือนกัน

พระยาราชวังสัน ถามว่า การประชุมนี้ไม่ใช่การประชุมของรัฐมนตรีไม่ใช่หรือ

หลวงประดิษฐ ๗ ส่วนมากเป็นของรัฐมนตรี

พระยามโน ๗ ในที่นี้ตกลงให้ทำตามโครงการณ์ของหลวงประดิษฐมนูธรรมไม่ใช่หรือ ข้าพเจ้าคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วย แต่จะมีใครอีกบ้างหรือไม่ไม่ทราบ

พระยาศรี ๗ ข้าพเจ้าได้พูดไว้แล้วแต่ต้นว่า ถ้าทำทั้งหมดตามโครงการณ์นั้น ข้าพเจ้าไม่เอา ถ้าจะแบ่งทำแต่บางส่วนข้าพเจ้ายอมรับ

หลวงประดิษฐ ๗ เราได้ตั้งกรรมานุกรแล้ว ควรจะแนะนำความเห็นบางอย่างได้ ไม่ทราบว่าพระยามโน ๗ จะเอาอย่างไร

พระยาทรง ๗ ก็ให้พระยามโนปกรณ ๗ บอกหัวข้อให้จดไว้

พระยามโน ๗ ในเวลานี้เห็นว่าเราจะทำ เช่น ขยายสหกรณ์เครดิตที่มีอยู่เวลานี้

หลวงประดิษฐ ๗ ก็ให้หลวงเดชสหกรณ์จดให้หลวงอรรถสาร ๗ ก็แล้วกัน เพราะหลวงเดชสหกรณ์ที่ราบดัดหมดแล้ว

หลวงเทศาภิวงศ์ ๗ ถ้าเช่นนั้นรัฐบาลคงดำเนินตามวิธีของรัฐบาลเก่าใช่ไหม

หลวงประดิษฐ ๗ ตามความเห็นของเจ้าคุณมโน ๗ ฟังได้ว่า รัฐบาลจะทำตามโอกาสที่จะทำได้อย่างรัฐบาลเก่า แต่มีข้อแปลกกว่ารัฐบาลเก่าบ้างเล็กน้อยใช่ไหม

พระยามโน ๗ คิดว่าจะทำอย่างนั้น

ตกลงให้หลวงเดช ๗ ส่งให้หลวงอรรถสาร ๗ จดความเห็น

พระยามโน ๗ ว่า

(๑) ขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต โดยใช้วิธีประนอมหนี้ และให้ทุนแก่ชาวนา

(๒) ขยายร้านสหกรณ์เพื่อให้ชาวนาซื้ออาหารและของใช้โดยราคาถูก

(๓) ตั้งยุ้งข้าวในที่ท้องที่ต่างๆ เพื่อรับซื้อข้าวจากชาวนา และขนส่งลงกรุงเทพฯ

(แทรนสปอร์ต)

(๔) ตั้งโรงสีรับสีข้าวที่สหกรณ์ส่งมาเพื่อจำหน่ายต่างประเทศ

(๕) ชาวนาที่ไม่มีนาของตัวเอง รัฐบาลจะทำเซตเดิลเมนต์สกีม คือ จัดหา

ที่ดินให้ผูไม่มีนาของตัวเอง

การตั้งขู่ข่าว การขบนและการส่าข่าวเป็นบับบลลคคอรปอเรชน

หลวงประดิษฐ ฯ ว่า จะเอาอย่างไรงัน ฝ่ายหนึ่งไม่เอาเลย คือ ลิเบอรัดและทำ
แล้วแต่โอกาส และเพิ่มเติมขึ้นบ้าง แต่อีกฝ่ายหนึ่งทำทั้งหมด ความเห็นพระยามโน-
ปกรณ์ ฯ เป็นส่วนย่อยของโครงการณ์ แต่ไม่มีนโยบาย เช่นตั้งโรงส่าจะตั้งอย่างลิเบอรัด
ก็ได้อย่างโซเซียลลิสต์ก็ได้

พระยาทรง ฯ วันนี้เราไม่ได้มาตกลงกัน เป็นแต่มาแสดงความเห็นเท่านั้น
ที่ประชุมตกลงว่า ให้เสนอรายงานการประชุมต่อผู้ก่อการ แล้วเสนอคณะ
รัฐมนตรี ก็ว่า ความเห็นแตกออกเป็น ๒ ทาง

๑. ทางพระยามโน ฯ ให้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอย่างรัฐบาลเก่า และเลือกทำ
ให้แปลกกว่าตามโอกาสอำนวย ไม่วางนโยบายเศรษฐกิจไว้

๒. ทางหลวงประดิษฐมนูธรรม ให้วางหลักที่จะทำและดำเนินนโยบายตามเค้า
โครงการณ์ เมื่อตกลงนโยบายอันใดให้แล้ว ตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติสำรวจและวาง
แผน เมื่อมีกำลังแรงทุนเพียงพอทำได้ ทำเพียงเท่านั้น

และตกลงว่า ถ้าความเห็นไม่ลงรอยกัน และถ้ารัฐบาลเห็นทางพระยามโน ฯ
ให้หลวงประดิษฐ ฯ ประกาศโครงการณ์ของหลวงประดิษฐ ฯ ในนามของตนเอง และ
อย่าให้มาทำให้คนเข้าใจผิดว่ารัฐบาลจะทำอย่างนั้น ให้ชี้แจงว่าหลวงประดิษฐ ฯ ไม่ใช่
เป็นผู้ชี้ขาดในคณะรัฐมนตรี

(ลงนาม) หลวงอรรถสารประสิทธิ์ ผู้จครายงาน